

RUSZAĆ SIĘ (97) *vb impf*

się (71), się (26).

a jasne.

inf ruszać się (19). ◇ *praes 1 sg* ruszám się (1). ◇ *2 sg* ruszâsz się (2). ◇ *3 sg* ruszâ się (22). ◇ *1 pl* ruszâmy się (4). ◇ *3 pl* ruszają się (9). ◇ *praet 3 sg m* ruszâł się (6). *f* ruszała się (2). *n* ruszało się (1). ◇ *3 pl m pers* ruszali się (6). *subst* ruszały się (6). ◇ *fut 3 sg m* będzie się ruszâł (1). *n* będzie się ruszało (1). ◇ *2 pl m pers* będziecie się ruszać (1). ◇ *imp 2 sg* ruszâj się (4). ◇ *3 sg* niech się ruszâ (1). ◇ *3 pl* niechâj się ruszają (1). ◇ *con 2 sg m* byś się ruszâł (1). ◇ *3 sg m* by się ruszâł (1). *n* by się ruszało (2). ◇ *part praes act* ruszając się (6).

Sł stp s.v. ruszać, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. Wykonywać ruchy, poruszać się; moveri Cn (44) :

a. O istotach żywych (też nadprzyrodzonych) (27) : On [wqż] iże się nie mógł rufzâć/ Iefzczę dobrze nie mógł kęfâć. *BierEz* M3; [panna] na ziemię omdlâwłfy padla/ ij długo za mârtnwé nieruffâiätz fie leżala *OpecŻyw* 110v; Przydawa fie też odchodzenie [płodu] [...] gdi brzemiennie/ albo barzo robiącz/ albo zbytnie fkcaczacz rufzâiâ fie. *FalZioł* V 31, V 17d; v człowiekâ fâ żyły beftworne: y fzyrokie z ktorich duch takowy hnet wychadza, á tak że ciało fie nie rufza. *GlabGad* D2; Rufzania też ieft fzełćioraki obyczâj/ bowiem rufzamy fie wzgorę albo na doł/ przed fię albo za fię/ na prawo albo na lewo. *KłosAlg* A3; *KrowObr* 111; *RejWiz* 117; *BielKron* 256v; Requiesco, Odpoczywam/ Spię ftoyę s pokoyem/ Nierufzam fie. *Mącz* 342a, 435c; gorŹe znâmię ieft/ kiedy kto nád obyczâj nagle fchudnie [...] á fpiâc fye poći/ [...] iefli Tefkność nañ przychodzi: á nie tylko rufzâć [się] âle y mowić mu ciężko. *SienLek* 18v; A ku lékârftwu [rannemu] bârzo fłuży/ pokoy/ á nierufzâć fye/ á zwâlâczâ gdy rânâ iefth niŹka *SienLek* 147v, 61; wŹytko ftworzenie ná fwiecie/ iego tylko fâmego BoŹkâ mocâ żywie/ á on ie fâm iâko moŹny Bog/ obżywiâć raczy: [...] ony fie rufzâiâ/ á on im fâm dawa moc rufzânia *RejPosWiecz*² 91v; A ziemiâ byłâ gruba y proŹna/ y ciemnoŹ (byłâ) po obliczu odchłâni/ á duch BoŹy powiewâl po obliczu wod. (marg) álbo wiâtr rufzâl fię BoŹy. (-) *BudBib Gen* 1/2; *CzechEp* 15; wnet/ gdy fię iâko tłufty leniwo rufzâl/ dobył mieczykâ Aod/ y lewâ rękâ vderzył wtłuŹte fadło iego [króla *Eglona*] *SkarŻyw* 558; [Moue te ocus. Ruffay fie przedzey. *TerentMatKęł* C2].

W porównaniu (1): [flegmatycy] Ani ciepłi ani Źimni: âle rozmokli/ iâko zmokłâ kokofz: ták fię rufzâiâ *SkarKaz* 313b.

Fraza: »płód, dziecię (a. dzieciâtko) się (nie) rusza (w żywocie)« (3:2): ieftli fie dzieciâthko nierufza w żywocie czaŹu flufzne⁸⁰. Znak ieft mdłego płodu. *FalZioł* V 17d; Po czym poznac płód vmârly/ [...] gdy rękâ w vkropie rozgrzanâ/ na Źywot [brzemiennie] połóżywłfy: płód fie nie rufza. *FalZioł* V 32v, V 18d, 32 [2 r.].

Przen (4) : A my iâko fię wymowiem/ ktorzy tołz powołânie máiâc/ leniŹtwâ wŹelâkiego do rzeczy wierze y zbâwieniu fluzâcych vżywamy/ ná głos fię BoŹy nie rufzamy/ náchnienia Duchâ S. przefłuchywamy/ bez roboty chcemy przyŹć do zapłâty *SkarŻyw* 26.

W połączeniach szeregowych (2): á iefli żywâ wiâre mámy/ niechay fwoie dzielnoŹi pokaŹe: iefli żywa/ niechay fię rufza/ chodzi/ y prácuie *SkarŻyw* 28, 28 *marg*.

Zwrot: »ledwo się ruszać« (1): Lecź/ ná fzyi ma ciężkie iármzo/ duřzá/ Nikczemnościami řpięte/ Táć/ iż fię ledwo ruřza *GrabowSet* P4v.

a. *Życ, istnieje; moveri Vulg* (12) :

W połączeniach szeregowych (6): *RejPosWiecz*² 91 [2 r.], [95]; [*Bóg*] w rzeczách poczętych y řtworzonych/ wřyczliwym fię być pokazał/ řzcześcia řwego y dořkonáľtwa řtworzeniu wdzielaiąc/ áby niebywřzy/ było/ trwało/ ruřzało fię/ y żyło *SkarŻyw* 258, 258; Abowiem w nim [*w Bogu*] żywiemy y ruřzamy fię y iefteľmy [*In ipso enim vivimus, et movemur et sumus*] *WujNT Act* 17/28 [*przekład tego samego tekstu RejPosWiecz*² 91].

Fraza: »wszy(s)tko (a. cokolwiek, a. co) (co) rusza się na ziemi« = *istoty żywe* (4): *Leop Gen* 1/26; Y rzekł Oćiec [...]: zlećmy iemu [*człowiekowi*] pánowanie ná ryby morřkie/ [...] y ná beřtye ziemřkie/ y ná wřzytko co fię ruřza ná ziemi. *SkarŻyw* 259, 259; Wřzyřtkiemu temu życie dáie Pan Bog z řiebie/ Przezeń fię ruřzá wřzyřtko ná ziemi ná Niebie. *KoľakCath* B3v.

Szeregi: »tchnąć i ruszać się« (1): To Słowo żywot miało/ y z niego fię ożywiło wřzytko co tchnie y ruřza fię. *SkarKaz* 486b.

»żyć, (a) ruszać się« (2): Uczynimy człowieká ná obraz y podobieńřtwo nářze/ á niechay będzie przełożony [...] wřzytkiey ziemi/ y temu cokolwiek żywie á ruřza řie ná niey [*omnique reptili, quod movetur in terra*]. *Leop Gen* 1/26; *BiałKat* 76.

b. *O niemogących się samoistnie poruszać narządach ciała: zostać wprawionym w drgania* (2) : przeto gdy řie řłedżiona imie barzo ruřzać czo bywa w chychotaniu tedy wřzitkimi członkami onymi zatrzęřie tak iż teź bywa zboleřcią *GlabGad* Fv; Kiedy pod řkorą częřto řye ćiało ruřza/ z řtropieniem y z nieiákim zápalánim: Ograźkę przeřtaiąc známionuie. *SienLek* 20v.

c. *O obiektach fizycznych i ciałach niebieskich* (15) : Táćte teź řą ná niebie/ co řie nie ruřzaia/ Różne gwiazdy *RejWiz* 145v, 84v; thedy przodek okrętu wřiąznáwřřy řtał nie ruřřiaiąc [!] řie [*immobilis*]/ ále zádni koniec łamał řie od gwałtowney burzey. *Leop Act* 27/41; PRometeus teź będąc ořtego rozumu/ napirwey obrázy wymyřlił z gliny tworzone/ ktore tak miřternie przypráwiał iż řie ruřzały. *BielKron* 23v; Widząc Iozue řłońce nád zachodem/ boiać řie áby nie vbieřeli nocą/ wołał ku Pánu/ mowiać: Nie zachodź álbo nie ruřzay řie řłońce przeciř Gábáon *BielKron* 47v, 122v; Automata, Co řie řamo przez fię ruřza/ yáko řą zegáry. *Mqcz* 22a; *SienLek* 60v; *KuczbKat* 175; [*Turcy*] Vczyniwřzy z drzewá iáko tárás ná tym ie [*działa*] kładą y przywřzią by řie nie ruřzało *BielSpr* 55; W tem leřie [...] byli Fráncuzowie drzewá podrábáľi/ iż řtały nieruřzaiać fię [*ut immotae starent*]: ále řkoroby ich namniey ruřzył/ tedy ná ziemię lećiały. *ModrzBaz* 104; *WujNT Act* 27/41.

ruszać się czym [= za sprawą czego] (1): *BielKron* 95v cf *W porównaniu*.

W przeciwstawieniach: »ruszać się ... jako kamień leżeć, stać« (2): zyemiá [...] Vřywa vřtáwicznie tey řwey márney mdłości. Iź řie nigdy nie ruřza/ iáko kámień leży/ Choć niebo vřtáwicznie około niey bieży. *RejWiz* 149; rzekł Iozue: Słońce nieruřzay řię y Mieřiaću řtoy. *SkarŻyw* 503.

W porównaniu (1): [*w widzeniu Ezechiela*] po czterzech řtronach były przy nich [*zwierzętach*] koľa/ ktore řie theź duchem [*tj. siľą witalną*] ruřzały iáko żywe *BielKron* 95v.

d. *O zjawiskach przyrody* (2) :

α. *O trzęsieniu ziemi (1)* : Pilnie strzeże ziemie onej [tj. Sycylii], Która często swoim czasem Czyni strach państwowym piekielnym, A przeto się tako rusza. *BierRozm* 23.

β. *O nawałnicy, burzy (1)* :

W połączeniu szeregowym (1): Vibrare dicitur mare Trząść/ miekceć a łsnąć fie albo też miotać łobą gdy poczina grać/ rufzać fie y powłtawać nawałność. *Mącz* 492d.

e. [O wyrobionym cieście, zaczynie: wyrastać:

Fraza: »ciasto się rusza«: bowiem ciało z takiej [pszenicy o okrągłych ziarnach] nie bywa lipkie/ ani się rufza wzgorę. *Cresc* 1571 153 (*Linde*).]

2. *Wyruszać, opuszczać dotychczasowe miejsce pobytu, zacząć się przemieszczać (o istotach żywych, też nadprzyrodzonych i osobach Trójcy Św.)*; *se movere* *Mącz*, *JanStat*, *Cn*; *proficisci* *Vulg*, *PolAnt* (36) : Dał thedy Krol wołać aby fie żadny s kupiámi nie rufzał/ ażby pierwey Luzytany odpráwiono. *BielKron* 453v; Video, at nihil promovet, Widzę że fie rufzałz/ ále nic nie połpiełzałz *Mącz* [234]c, 285b; Ty niepoścignioného łłońcá łámpę wdzięczną Prowadziłz do zachodu: w tym nocné ćmy wftáią: W ten czas łeśné bełtye włzytki fye rufzáią. *KochPs* 155; Gdy fię rufzać Smok poczał/ á ziemiá drzáł: S Theodor przeżegnawłzy fię ná koń wśiędzie *SkarŻyw* 187.

ruszać się skąd (9): Bo byś był nagodnieyfzym iuż łiádz iáko kokofz/ A nie rufzay fie z gniazdá *RejWiz* 57v; Obaczyli [Rzymianie] tedy wyiechawłzy w pole/ wielką moc ptaków y zwierzow prędko fie rufzać z łáłow wielkimi łtády *BielSpr* 37v, 68v; To łiedzenie Páńłkie w niebie nie ták fię rozumie [...]: áby P. IEZVS wedle człowieczeńłwá miał tám być iáko zámkniony/ y nigdy fię łtámtąd nie rufzać *SkarKaz* 243a. *Cf* *Zwrot*.

ruszać się dokąd (2): przez łen przikazano mu [Simonidesowi] aby fie tego dnia nigdziey nierufzał *BielŻyw* 36; *Diar* 82.

W przeciwstawieniach: »ruszać się ... kłáść się, łiedzieć« (2): Gdy fię będziecie ruffáć z miełcá [Cum proficiscendum fuerit]/ Lewitowie złožá Przybytek: á gdy fie będziecie kłáść/ w zdzwigną. *Leop Num* 1/51; Si nondum profectae sunt nihil est quod se moveant, Iełli fie yelzche nie puścili ná drógę/ niechay fie nie rufzáyá/ niechay łiedzą domá. *Mącz* 233d.

Zwrot: »ruszać się z mie(j)sca (na miejsce)« [szyk zmienny] (6): *Leop Num* 1/51; *BibRadz* I 1a marg; Cohibere se intra locum aliquem, Nigdziey fie nie rufzać z iednego mieyłcá. *Mącz* 151c, [234]c; Aby kto ták nie mniemał/ żeby łftność niewidziána/ y włzędzie cáła/ ábo włzytká/ ktora iełt oycá/ łyná y duchá ł. ćiełefnymi zmyłłámi/ rufzáiąc fię z mieyłcá ná mieyłce to tego to owe⁸⁰ czáfu miałá być widziana *CzechEp* 262; *KochProp* 14; [*BielKron* 1551 156].

Szereg: »przenaszać się albo ruszać się« (1): [*Duch Boży*] Przenałzał fię Albo rufzał fię z mieyłcá ná mieyłce/ to iełt zádzierzawał á záchowywał onę pomiełzáną máteryą *BibRadz* I 1a marg.

a. *O ruchach wojsk związanych z taktyką prowadzenia bitew lub przemieszczaniem się oddziałów (18)* : iełli długo trąbić będą/ áby fie pirwłze woylká rufzáły od włchodu łłońcá/ kiedy drugi raz będą trąbić/ tedy fie ma rufzyć drugie woylko *BielKron* 39v, 244v; Potym rufzáłá fię chorągiew obozu łynow Danowych *BudBib Num* 10/25, *Num* 10/22; Tu łkoroś mówić przełtał/ róty fye rufzáły [...]. Náziáutrz bitwá byłá *KochJez* B2; *ActReg* 5.

ruszać się czym (2): [GDy łye Obóz iuż ruźzyć ma/ tedy przodkiém Dźiálá/ Prochy/ y inné wźyftkié Wozy kthemu przyłufzaiącé/ máią łye naprzód z Obozu ruźzyć: [...] A iedného dnia práwą ręką [= *stronq*]/ drugiego dnia lewą ręką/ ma łye naprzód ruźać. *TarnUst* 301]. Cf »hufem się ruszać«.

ruszać się skąd (3): A obłok Iehowy (był) nád nimi wednie/ gdy łię ruźáli z obozu. *BudBib Num* 10/34; Twoje wołko z okopu łwego łye ruźáło *KochJez* B4; [*króla*] iuż baczą w wielkim być niebezpieczeństwie od Turká/ który iuż iuż z Węgier łie ruźa *OrzJan* 133.

W połączeniu szeregowym (1): bywáli w wołcze Trębácze/ piźczkowie/ y ci co ná rołzku grawáli dawaiąc znáki. [...] iáko łie s chorągwiámi ruźać obracác álbo łpráwować. *BielSpr* 12v.

Zwroty: »ruszać się ku bitwie« (1): Powiedział mu Micheafz: Wiedz krolu żeś iest w rozniewaniu Bożym/ á nie rádząc ábys łie ruźał ku tey bitwie *RejPos* 64.

»ruszać się w drogę« (1): Ruźaią łie [*wojska*] od pułnocy w drogę/ ná południe łtáną/ tákże zołtáną ná noc *BielSpr* 53v.

»hufem się ruszać« (1): Zorawie z krzykiem do nich z obłokow złátuią/ A Spítámeom drobnym vpadek gotuią. Ci do nich/ oni tákże hufem łię ruźáli *KmitaSpit* B2.

»z miejsca się ruszać« = *movere se loco a. ex loco Cn* [*szyk zmienny*] (3): *BielKron* 245; Pábius boiác łie iákíey zdrády/ niedał łie ruźać żadnemu z mieyfcá áż do dnia/ á thák Hannibal wźedł s pokoiem ze złego mieyfcá ná inne lepłze. *BielSpr* 38v; A Grekowie zaś cicho z miesca się ruszali, Myśląc, jakoby sobie społém pomagali. *KochMon* 19.

»ruszać się na wojnę« (1): A gdy Káłztelan będzie łie ruźał ná woynę [*movere se ... ad bellum JanStat* 710]/ áby z nim wźyfcy ciágneli/ ma Káłztelan łwému wołku mieyfcé náznáczyć *SarnStat* 301.

»z wojskiem się ruszać« = *movere castra Cn* (1): Gdy łie miał [*Kserkses*] z wołkiem ruźać ty łie dziwy dzyały/ [...] *BielKron* 117.

3. *Dotykać; przen: docierać dokądś* [czego (po przeczeniu)] (1) : A przetho barzo nieflufnie powiadaią ci ktorzy nie wiedzą aby Goty Hugri albo Iuhri. Thakież Alani połli z Scandíey gdyż wníey nigdi nie byli ani łie íey ruźali [*nec eam penetraverunt aut contigerunt*]. *MiechGlab* 50.

4. *Mobilizować się, brać udział w powszechnym powołaniu pod broń* (o *pospolitym ruszeniu*) (1) : tákże będzie ziemiá náłzá Bełfka álbo Szłáchtá y obywátele íey z Lwowiány/ ilekroć będzie potrzebá/ będą powinni y máią y owłzem mu łą obowiazáni wespółek zbroynie wedle zwyczáiu woíenného íechác/ á nie ináčéy: wźákże tym práwem y łpołobem/ iáko ziemiá Lwowlka/ zwykła łie ruźać [*se movere JanStat* 799]. *SarnStat* 1055.

Synonimy: 2. *chodzić, íść, postępować, udawać się*; 3. *dotykać, dotykać się, macać, macać się*.

Formacje współrdzenne cf **RUSZYĆ**.

Cf **PIORORUCH, RUCHAĆ SIĘ, RUSZAJĄCY, RUSZAJĄCY SIĘ, RUSZANIE, RUSZANIE SIĘ**